

**БІЛЬШОВИЦЬКА ВІЗІЯ СЕЛЯНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА РОЛЬ У НІЙ
УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА (1917 – ПОЧАТОК 1919 рр.)**

Ковальова Наталія. Більшовицька візія селянської революції та роль у ній українського селянства (1917 – початок 1919 рр.). У статті проаналізовано роль селянства у більшовицькій концепції селянської революції в 1917 – на початку 1919 рр. На основі матеріалів VI-VIII з'їздів РСДРП(б) / РКП(б) показано еволюцію селянської політики більшовиків від опори на сільську бідноту до орієнтації на середнє селянство. «Як залучити селянство до боротьби?», – це питання можна уважати спільним для усіх більшовицьких з'їздів. Проаналізовано дискусії українських більшовиків на I-II з'їздах КП(б)У щодо селянського руху 1918 р. Доведено, що українські більшовики на I-II з'їздах КП(б)У ігнорували національні аспекти селянської боротьби. Встановлено, що прихильником ленінської концепції селянської революції виступав А. Бубнов. Зроблено висновок про відсутність у російських та українських більшовиків у 1917 – на початку 1919 рр. єдиного бачення концепції селянської революції, зокрема, практичної програми дій щодо селянства. Поразку Чернігівського повстання 1918 р. можна вважати свідченням невдачі ленінської концепції селянської революції.

Ключові слова: більшовики, селянська революція, українське селянство, повстання, РСДРП(б), РКП(б), КП(б)У.

Ковалева Наталья. Большевицкая визия крестьянской революции и роль в ней украинского крестьянства (1917 – начало 1919 гг.). В статье анализируется роль крестьянства в реализации большевистской концепции крестьянской революции в 1917 – начале 1919 гг. На основании материалов VI-VIII съездов РСДРП(б) / РКП(б) прослеживается эволюция крестьянской политики большевиков от опоры на сельскую бедноту к ориентации на среднее крестьянство. «Как привлечь крестьянство к борьбе?», – этот вопрос является общим для всех большевистских съездов. Анализируются дискуссии украинских большевиков на I-II съездах КП(б)У о крестьянском движении 1918 г. Установлено, что украинские коммунисты признавали только экономические причины крестьянских восстаний 1918 г. и игнорировали национальные аспекты крестьянской борьбы. Сторонником ленинской концепции крестьянской революции являлся А. Бубнов. Сделаны выводы об отсутствии у российских и украинских большевиков в 1917 – начале 1919 гг. общего видения концепции крестьянской революции, в частности, практической программы действий среди крестьянства. Поражение Черниговского восстания 1918 г. можно считать свидетельством неудачи ленинской концепции крестьянской революции.

Ключевые слова: большевики, крестьянская революция, украинское крестьянство, восстание, РСДРП(б), РКП(б), КП(б)У.

Роль селянства у політичній боротьбі стала предметом обговорення і дискусій на партійних з'їздах та конференціях, як РСДРП(б) / РКП(б), так і КП(б)У. Падіння самодержавства в 1917 р. створило сприятливі передумови для реалізації ленінської концепції селянської революції. Використання селянства в політичній боротьбі пролетаріату й розпалювання класової боротьби у селянському середовищі були одними з визначальних пунктів ленінського бачення шляхів вирішення аграрного питання ще з початку ХХ ст. З

приходом більшовиків до влади в Росії у жовтні 1917 р. актуалізувалося питання залучення селянства до їхньої подальшої боротьби за владу в Україні.

Глибокий теоретичний аналіз поглядів В. Леніна щодо участі селянства в революційних перетвореннях початку ХХ ст. здійснив черкаський дослідник І. Фареній, який довів очевидність для вождя більшовицької партії самостійної участі селянства у революційній боротьбі¹. Погоджуючись із аргументацією автора, вважаємо, що ленінська візія селянської революції мала теоретичний характер і потребує додаткового аналізу з точки зору сприйняття її іншими керівними діями партії та реального впливу більшовиків на селянство, зокрема в Україні. Метою цієї статті є з'ясування ролі українського селянства в реалізації більшовицької і, зокрема ленінської, концепції селянської революції. Джерельну базу дослідження складають протоколи і стенограми партійних з'їздів РСДРП(б) / РКП(б) та КП(б)У 1917-1919 рр.

Радянська історіографія на різних етапах свого розвитку визнавала слабкий вплив більшовицької партії в українському селі в 1917 р., або навіть відсутність її роботи серед селянства². На першому місці для нечисленних організацій, а напередодні Лютневої революції 1917 р. в Україні налічувалося 2 тис. більшовиків³, стояли інтереси міського пролетаріату. У липні 1917 р. в Україні діяло два великих обласних партійних об'єднання: Донецько-Криворізької області та Південно-Західного краю. Їхніх сил було недостатньо навіть для охоплення робітничого середовища у містах, що засвідчили делегати VI з'їзду РСДРП(б), який відбувся 26 липня – 3 серпня (8-16 серпня) 1917 р. у Петрограді. В. Ленін був відсутній на цьому з'їзді.

Українських більшовиків на VI з'їзді РСДРП(б) представляли 16 делегатів від Донецького басейну і Півдня України⁴. Посланці Донбасу (до цього регіону належали Катеринославська й Харківська організації) визнавали слабкість пропагандистсько-організаційної роботи у масах і охоплення своїм впливом лише частини міського робітництва⁵. Серед інших політичних партій конкуренцію більшовикам складали есери – працювали серед солдат, робітників, займалися культурно-просвітницькою діяльністю⁶. Серед селян цього регіону поширювалися чутки про більшовиків, як прихильників анархізму, а саме слово «більшовик» лякало населення. Я. Яковлев зауважив про випадки побиття більшовицьких агітаторів та погрози самосуду натовпом на Катеринославщині⁷. Таким непривабливим було й становище партійних організацій Півдня України⁸. Більшовики не мали місцевого підґрунтя й широкої підтримки навіть серед населення промислових регіонів Наддніпрянщини й практично всюди не підтримували зв'язків із селянством.

Окремо питання про роботу на селі у порядку денному VI з'їзду РСДРП(б) не ставилося, однак воно розглядалося з точки зору боротьби пролетаріату за владу. Визнаючи «резервність» селянської верстви у цій боротьбі, делегати з'їзду прагнули з'ясувати, у чому полягала спільність інтересів цих двох класів. Більшість вбачала її у прагненні отримати поміщицьку землю, після чого ставали можливими два варіанти подальшої поведінки селянства: або воно відійде від революції, як уважав М. Бухарін⁹, або ж підтримає пролетаріат у реалізації інших заходів аграрної політики («... землю їсти не можна», – наго-

лошував М. Володарський)¹⁰. Гуртуватися навколо пролетарів закликав бідніші верстви селянства Й. Сталін¹¹. Опору на підтримку селянської бідноти як основу політичної лінії більшовиків визначили резолюції і постанови VI з'їзду, зокрема «Про економічне становище»¹². У резолюції «Про владу», ухваленій ЦК партії 31 серпня 1917 р., завданням нової пролетарсько-селянської влади проголошувалася негайна відміна приватної власності на поміщицькі землі без викупу і передача їх у розпорядження селянських комітетів до вирішення Установчих зборів, із забезпеченням найбідніших верств селян реманентом¹³. Із захопленням у жовтні 1917 р. політичної влади у Росії більшовики фактично узаконили есерівські гасла соціалізації землі. На хвилі пограбування поміщицької власності вони формували свій політичний режим і не втручалися у справи селянства, яке ділило землю і реманент великих землевласників.

В Україні працювати серед селян більшовики розпочали восени й узимку 1917 р. У цей час партія досягла своєї максимальної чисельності. Наприкінці 1917 – на початку 1918 р. в Україні нараховувалося 547 партійних організацій, з яких 128 були сільськими. Загальна чисельність більшовицьких організацій на початку 1918 р. становила майже 80 тис. членів¹⁴. Однак багато з них не мали ідейних переконань, це був «більшовизм стихійний», принесений із фронту чи зумовлений агітацією міських робітників. Навесні 1918 р. лави прихильників більшовизму швидко зменшувалися.

Наслідки втрати влади в Україні, де за підтримки Німеччини й Австро-Угорщини повернулася Центральна Рада, російські більшовики розглядали на VII з'їзді РКП(б) 6-8 березня 1918 р. З'їзд був приурочений ратифікації мирного договору з Німеччиною. Більшовицькі осередки Наддніпрянщини представляли 9 делегатів, посланці переважно Донецько-Криворізького басейну¹⁵. Болючий для російських більшовиків Брестський договір, за визнанням М. Бухаріна, відокремив Україну з Донецьким басейном, позбавляючи радянську Росію необхідних матеріальних та людських ресурсів – хліба, вугілля і робітничої підтримки¹⁶. Представники Донецького басейну (Ф. Сергеев (Артем), В. Стожок) констатували господарську розруху у регіоні: кращі робітники пішли воювати, а на шахтах нікому було працювати, або ж ці робітники не були «революційно» налаштовані; гостро стояло продовольче питання – селяни потребували мануфактури й відмовлялися міняти хліб на вугілля¹⁷. Якщо раніше більшовики не могли налагодити роботу серед селянства, то тепер все більше віддалялися від нього через протилежні економічні інтереси.

Селяни гостро відчували нестабільність політичного розвитку, незначеність радянської влади і не бажали воювати за більшовицький режим. Армія, теж переважно селянська, розбіглася, демобілізувалася, – визнавав Я. Свердлов¹⁸. «Як залучити селянство до боротьби?», – на це питання намагався дати відповідь не один учасник VII з'їзду РКП(б). Дуже суперечливою виявилася позиція В. Леніна на цьому з'їзді партії, зокрема він обстоював справедливий поділ землі в інтересах дрібного господарства, і одночасно віддавав перевагу комунам і великим робітничим артілям; монополізацію торгівлі хлібом¹⁹. На жаль, у роботі з селянством більшовицька партія орієнтувалася на програмні положення, ухвалені ще в 1906 р., обстоюючи переважні інтере-

си пролетаріату. Суттєвим недоліком, як і раніше, була відсутність регіонального підходу у розв'язанні аграрного питання.

Нову програму партії та зміну ставлення до селянства ухвалив VIII з'їзд РКП(б), який відбувся 18-23 березня 1919 р. у Москві. З цього часу більшовицька партія, яка в межах РСФРР вела «пряму громадянську війну з куркулями», ініціювала практику створення комбідів, відчула загрозу голоду й селянських повстань, поставила своїм завданням залучити на бік радянської влади середнє селянство і потребу політичного виховання селянства. Свідченням цього стали резолюції «Про ставлення до середнього селянства» та «Про політичну пропаганду та культурно-просвітницьку роботу на селі»²⁰. Враховуючи особливості національних «окраїн», зокрема України й Дону, В. Ленін визнавав можливість змінювати в них розроблену в центрі політику²¹. Однак ці заяви так і залишилися на рівні декларацій, українські більшовики безвідмовно запозичували російський досвід державного будівництва. Не поширювалися вони й на принципи партійного життя.

За активної участі РКП(б) на території РСФРР (у Москві) відбулося організаційне оформлення власної партії – КП(б)У. У роботі I з'їзду 5-12 липня 1918 р. взяли участь 219 делегатів, серед них 65 осіб – діячі («підпільники») з України. Загальна чисельність партійних лав більшовиків України налічувала понад 4 тис. осіб²².

Державна влада у Наддніпрянщині у цей час належала Гетьманату Павла Скоропадського, однак у політичному житті був відчутним вплив двох опозиційних політичних осередків – прихильників відновлення влади Центральної Ради та більшовицького режиму. Хоча більшовики не змогли очолити Київське (Звенигородсько-Таращанське) повстання, яке тривало вже місяць і охопило деякі інші губернії, зокрема Херсонську, загалом це повстання сприяло «розхитуванню» режиму Гетьманату і створювало передумови (або ілюзії) участі селянства в політичній боротьбі.

Стан на місцях і зв'язок більшовицьких організацій із селянством делегати I з'їзду проаналізували на приватній нараді 2-5 липня. Зокрема, було констатовано широкі масштаби селянського повстанського руху в Єлисаветградському повіті на Херсонщині, часті випадки погромів поміщицьких маєтків на Катеринославщині. Однак зв'язку з селянством Катеринославської губернії більшовики на мали і лише розпочинали поширювати свій вплив у селах Мелітопольського повіту Таврійської губернії. Селянськими повстаннями попри відсутність єдиного організаційного центру керували «праві есери», в селах Подільської і Волинської губерній працювали Селянська спілка й переважно українські есери²³.

Думки делегатів I з'їзду КП(б)У розійшлися в оцінці мети, характеру і рушійних сил селянських повстань 1918 року. На думку Г. Пятакова, Україна переживала четверту революцію (попередні три – це Лютнева, Жовтнева, січнева, або «тріумфальне встановлення радянської влади»). Ця четверта революція охопила широкі верстви селянства, зацікавленого у збереженні землі і хліба (обстоювання саме цих двох багатств він вважав головною метою селянської революції і прогнозував розширення її учасників і збільшення масштабів та го-

строти селянської боротьби). Перемога селянського повстання в Україні, на його думку, була можливою лише за умови керівництва більшовицької партії²⁴.

Я. Яковлев, учасник VI з'їзду РСДРП(б), констатував, що селянське повстання охопило значну територію України, однак мало місцевий характер. Він теж убачав економічні причини повстання: відібрання режимом Гетьманату землі у селян та вилучення хліба німецькими військами. Головною рушійною силою повстання в Україні Я. Яковлев вважав середнє селянство й для обґрунтування своїх висновків схарактеризував соціальний склад селянства у Катеринославській і Полтавській губерніях. На Катеринославщині він виокремив значний прошарок середнього селянства – близько 70% (власники 5-12 дес.); можливі селяни (понад 25 дес. землі), за його підрахунками, становили 5% господарств, а безземельні і малоземельні селяни – близько 15% сільського населення. Ці показники він вважав характерними і для Полтавщини. Наголошуючи на непослідовній позиції середнього селянства щодо радянської влади з отриманням землі у січні 1918 р., Я. Яковлев закликав партію очолити це повстання під гаслами пролетарського інтернаціоналізму у опорою на сільську бідноту²⁵. Хоча Я. Яковлев доволі глибоко, порівняно з іншими делегатами, занурився у дослідження проблеми участі українського селянства влітку 1918 р. у революційній боротьбі, його позицію гостро розкритикували «катеринославці», зокрема за відсутність класового підходу, незнання ситуації в Україні, ототожнення соціальної стратифікації селянства Катеринославщини й Полтавщини тощо.

Категорично відкидав селянський характер повстання і наголошував на пролетарському характерові революції М. Скрипник²⁶. Тісний економічний зв'язок України з Росією обстоював Е. Квірінг, а самостійність, на його думку, була здобута силою німецьких штиків і не мала серйозного підґрунтя²⁷.

Єдиним прихильником селянської революції в ленінській візії виступив А. Бубнов: він визнав селянський характер повстання, пригадав основні фази розвитку селянської революції з початку ХХ ст., аргументуючи до визнання В. Леніним ролі селянського руху в російській революції («криза назрїла»). Він був переконаний, що пролетаріат поведе за собою селянську бідноту²⁸.

Отже, попри належність до різних регіональних осередків, спільним баченням українських більшовиків було трактування основної мети боротьби українського селянства влітку 1918 р. як захист економічних інтересів (землі і хліба) й категоричне невизнання національних гасел боротьби.

Гострі дискусії між «правими» і «лівими» українськими партійцями продовжилися на II з'їзді КП(б)У в Москві 17-22 жовтня 1918 р. Чисельність партії на цей час перевищила 9 тис. осіб²⁹. «Праві» у лавах КП(б)У, за характеристикою В. Затонського, обстоювали інтереси пролетаріату, а «ліві» спиралися на малоіндустріальні райони, зацікавлені у підтримці селянського руху³⁰. Останні змушені були виправдовуватися за помилки, допущені під час підготовки Чернігівського повстання у серпні 1918 р.

Більшовики, зокрема Г. Пятаков, Г. Сапожников, не визнавали національного характеру Київського і Чернігівського повстань. Г. Пятаков наголошував, що селяни боролися проти представників Української Держави та німецької влади, а також поміщиків (у Ніжинському повіті на Чернігівщині – заможно-

го селянства). Він убачав мету селянського руху в обстоюванні інтересів певного класу – робітників і сільської бідноти (не селянства загалом) і захищав пріоритетність пролетарської революції. Причину невдачі селянських виступів він пояснював зумовленістю їх лише економічними причинами і відсутністю поштовху з боку окупаційної влади³¹. На нашу думку, Г. Пятаков переоцінив процеси соціального розшарування у селянському середовищі під час Гетьманату³² і не в повній мірі розумів сутність селянського руху та причини поразки. Загалом усі учасники з'їзду констатували потребу використання у воєнно-політичній боротьбі селянського руху, який набирив нових масштабів, але не змогли дійти певної думки щодо ролі селянства в революційних процесах і скористатися його можливостями.

Отже, аналіз матеріалів партійних з'їздів засвідчує відсутність як у російських, так і українських більшовиків у 1917 – на початку 1919 рр. єдиного бачення концепції селянської революції і, зокрема, практичної програми дій щодо селянства. Відносини з селянством російські більшовики будували ще на сформованих у дожовтневий період підходах і уявленнях про шляхи розв'язання аграрного питання. Ці теоретичні установки мали популістський характер і підживлювали розпалювання класової боротьби у селянському середовищі. Керівні діячі РСДРП(б) / РКП(б), відповідальні за розробку теоретичної частини аграрної програми партії, перебували далеко від селянства, а більшовицькі агітатори й інформатори, особливо в умовах підпілля в 1918 р., дуже часто дезінформували партійну верхівку про справжній стан на місцях. Приблизне уявлення про соціальну структуру селянства в окремих регіонах мав Я. Яковлев і він вірно зауважував організуючу роль середнього селянства у воєнно-політичних процесах в Україні в 1918 р. Прихильником ленінського бачення ролі селянського руху серед українських більшовиків виступав А. Бубнов. Однак поразка Чернігівського повстання 1918 р., ініційованого «лівими», засвідчила невдачу більшовицької, саме ленінської, теорії селянської революції. Добре продуманий на російських матеріалах теоретичний задум в Україні не був реалізований у 1918 р., оскільки не враховував ті недоліки більшовицької концепції селянської (аграрної) революції, визначені українськими діячами РСДРП ще на партійних з'їздах в 1906–1907 рр. З часом ставав усе більш виразнішим національний характер селянської боротьби, ігнорований більшовиками. До того ж, реального впливу на події в українському селі більшовики не мали аж до середини 1920 р., а в деяких місцях і до 1921 р.

Примітки:

¹ Farenij I. The peasant revolution in theoretical views and political practice of Ulyanov-Lenin. *Schidnoievropейskyi Istorychnyi Visnyk* [East European Historical Bulletin]. 2019. № 10. P. 58-65.

² Волин М. История КП(б)У в сжатом очерке. Харьков: Пролетарий, 1930. С. 69; Миронець Н.І. Революційний селянський рух на Поділлі напередодні Великої Жовтневої соціалістичної революції (березень – жовтень 1917 року): дис. ... канд. іст. наук. Київ, 1965. С. 123-124; Скрипник М.О. Історія пролетарської революції на Україні. Короткий начерк з портретами. Харків: Червоний шлях, 1923. С. 25.

³ Варгатюк П.Л., Шморгун П.М. Забуті події та імена: Із історії більшовицьких організацій України в дожовтневий період. Київ: Політвидав України, 1990. С. 42.

⁴ Шестой съезд РСДРП(б). Август 1917 года. Протоколы. Москва: Госполитиздат, 1958. С. 300-308.

⁵ Там само. С. 51, 356-362.

⁶ Там само. С. 52, 92, 357-358, 363.

⁷ Там само. С. 51, 92.

⁸ Там само. С. 365-366.

⁹ Там само. С. 102, 138.

¹⁰ Там само. С. 119.

¹¹ Там само. С. 123, 142.

¹² Там само. С. 256, 258, 260.

¹³ Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898-1986). Москва: Политиздат, 1983. Т. 1. С. 602.

¹⁴ Варгатюк П.Л., Шморгун П.М. Забуті події та імена: Із історії більшовицьких організацій України в дожовтневий період. Київ: Політвидав України, 1990. С. 41, 43.

¹⁵ Седьмой экстренный съезд РКП(б). Март 1918 г. Стенографический отчет. Москва: Госполитиздат, 1962. С. 200-206.

¹⁶ Там само. С. 31.

¹⁷ Там само. С. 86, 95.

¹⁸ Там само. С. 79.

¹⁹ Там само. С. 148.

²⁰ Восьмой съезд РКП(б). Март 1919 года. Протоколы / Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. Москва: Госполитиздат, 1959. С. 429-435.

²¹ Там само. С. 21.

²² Первый съезд Коммунистической партии (большевиков) Украины, 5-12 июля 1918 г.: Протоколы. Киев: Политиздат Украины, 1988. С. XI, 4.

²³ Там само. С. 5-8.

²⁴ Там само. С. 48-49, 91.

²⁵ Там само. С. 55-57, 84.

²⁶ Там само. С. 63, 70.

²⁷ Там само. С. 125-126.

²⁸ Там само. С. 111-112.

²⁹ Второй съезд Коммунистической партии (большевиков) Украины, 17-22 октября 1918 г.: Протоколы. Киев: Україна, 1991. С. III.

³⁰ Второй съезд КП(б)У (протоколы) / под. общ. ред. В.П. Затонского. 2-е изд. Харьков: Пролетарий, 1927. С. V.

³¹ Второй съезд Коммунистической партии (большевиков) Украины, 17-22 октября 1918 г.: Протоколы. Киев: Україна, 1991. С. 126, 139, 143-144.

³² Там само. С. 128.

Kovalyova Natalia. Bolshevik vision of peasant revolution and the role of the Ukrainian peasantry in it (1917 – beginning of 1919). This article describes the role of peasantry in realization of bolshevik vision of peasant revolution in 1917 – beginning of 1919. The relevance of the article is conditioned by the need of testing of the hypothesis of the peasantry's ability to participate independently in the military-political struggle. Proceedings of the VI congress of RSDLP(b) testify to the weakness of the propaganda and organizational work of the Bolsheviks in the cities and its absence among the Ukrainian peasantry. The Bolsheviks proclaimed their resistance to rural poverty with their slogan. The VII congress of the RCP(b) (March 1918) gathered after the fall of Soviet power in Ukraine and forced the Bolsheviks to ponder the question: «How to entice the peasantry into the struggle?». It was established that the party complied with the provisions of the agricultural program of 1906. The VIII congress of the RCP(b) led to a change in the

farm program and the orientation of the party to the middle peasantry. The discussions of the Ukrainian Bolsheviks at the I-II Congresses of the CP(b)U on the peasant movement in 1918 were also analysed. The formation of the party continued against the background of two major peasant revolts – Kyiv and Chernihiv. Despite the political and ideological differences, the Ukrainian communists recognized only the economic causes of the peasant revolts of 1918 and ignored the national aspects of the peasant struggle. It was found that A. Bubnov was an adherent of the Leninist concept of the peasant revolution. The author came to the conclusion that the Russian and Ukrainian Bolsheviks did not have a unifying vision of the peasant revolution in 1917 – in the beginning of 1919. In particular, there was no practical program of action for the peasantry. The defeat of the Chernihiv revolt of 1918 can be regarded as evidence of the failure of the Leninist concept of the peasant revolution.

Key words: *Bolsheviks, peasant revolution, Ukrainian peasantry, revolts, Russian Social Democratic Labor Party of Bolsheviks (RSDLP(b)), Russian Communist party of Bolsheviks (RCP(b)), Communist party of Bolsheviks of Ukraine (CP(b)U).*

Отримано: 05.07.19

DOI 10.32626/2309-2254.2019-29.232-243

УДК 001(477)Огієнко:811.161.2:378.4(477.43-21)«1918/1920»

Олександр Завальнюк

ІВАН ОГІЄНКО І УПРОВАДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УСІ СФЕРИ ДІЯЛЬНОСТІ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (1918-1920 рр.)

Завальнюк Олександр. Іван Огієнко і упродження української мови в усі сфери діяльності Кам'янець-Подільського університету (1918-1920 рр.). Досліджується питання про реалізацію під керівництвом Івана Огієнка проекту із запровадження української мови у всі сфери діяльності Кам'янець-Подільського державного українського університету в контексті творення нової системи вищої школи. Розглядається норма закону про введення україномовного викладання навчальних дисциплін (з деякими винятками), дію нормативних актів щодо розширення сфери функціонування української мови, підвищення вимогливості до володіння нею, постійне використання у роботі керівних органів вишу, факультетів, професорсько-викладацької корпорації та ін., а також в житті багатонаціонального студентства. Показано, як втілювався задум Івана Огієнка щодо дистанційного спілкування вишу з різними діячами, органами місцевого самоврядування літературною українською мовою, як з'явилися студентські документи і матеріали нового зразка, як майбутні фахівці вивчали державну мову на всіх спеціальностях, пролітстровано, як ректор особистим прикладом утверджував рідну мову у своєму лекційному курсі, домігся україномовного викладання на усіх факультетах. З'ясовується роль найбільш активної частини професури і доцентури у підготовці і виданні україномовної навчальної літератури, наукових праць і різних перекладів, у пропаганді українського слова в місцевій періодиці, у лекційно-пропагандистській, просвітницькій роботі. Звернено увагу на видання власних україномовних друкованих органів.

Ключові слова: *Іван Огієнко, Кам'янець-Подільський державний український університет, українська мова, друкована продукція, навчання, наукова діяльність, преса, просвітництво, діловодство.*